

УДК 81'23

Погляди вітчизняних психологів та психолінгвістів на внутрішнє мовлення

Юлія Олегівна Нуртаєва

АСПІРАНТ ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ВУЛ. СУХОМЛИНСЬКОГО, 30, М. ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ, КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ, 08400, УКРАЇНА
e-mail: nurtaeva_j@ukr.net

У статті розглядаються підходи відомих вітчизняних психологів і психолінгвістів щодо розвитку й перебігу внутрішнього мовлення, еволюція їхніх поглядів; своєрідність внутрішнього мовлення людини як основи мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, мовленнєва діяльність, мовлення.

Постановка проблеми. Проблема внутрішнього мовлення до цього часу залишається недостатньо дослідженою в психолінгвістиці як теоретично, так і експериментально. Тим часом без правильного розуміння психологічної природи внутрішнього мовлення «не існує ніякої можливості з'ясувати відношення думки до слова в їх дійсній складності» (Л.С. Виготський).

Дошкільний і молодший шкільний вік характеризується бурхливим розвитком мовлення, зокрема внутрішнього мовлення як передумови початкового становлення мовленнєвої діяльності, що характеризується цілеспрямованістю, довільністю, навмисністю, на відміну від спонтанного мовлення. Саме спонтанністю вирізняється мовлення дітей на дошкільному та молодшому шкільному етапі мовленнєвого онтогенезу. Саме розвиток внутрішнього мовлення на цих вікових етапах буде забезпечувати поступальний перехід від спонтанного мовлення до виформовування мовлення як діяльності, необхідної для успішного навчання. Отже, вивчення суті феномена внутрішнього мовлення, представленого в працях класиків психології і сучасних науковців, надасть можливість знайти оптимальні шляхи для створення психотехнологій розвитку внутрішнього мовлення у молодших школярів.

У зв'язку з вищезазначеним **мету статті** формулюємо таким чином: проаналізувати існуючі підходи до проблеми внутрішнього мовлення, які склалися традиційно у вітчизняній психології та інноваційній психолінгвістиці.

Виклад основного матеріалу. Особливий вид мовлення поряд з усним та письмовим — це внутрішнє мовлення, або мовлення про себе. Саме воно є матеріальною оболонкою думки в тих випадках, коли ми думаємо, не висловлюючи думок вголос. Внутрішнє мовлення характеризується прихованою артикуляцією мовних звуків. І.М. Сеченов так описує це явище: «Моя думка дуже часто супроводжується при закритому і нерухомому роті німою розмовою, тобто рухами м'язів язика в порожнині рота. У всіх же випадках, коли я хочу фіксувати яку-небудь думку переважно перед іншими, то неодмінно вишептую її». Мускулатура органів мовлення, хоча й не виробляє в цих випадках чутних звуків, посилає в кору великих півкуль роздратування, які виконують ту ж сигнальну функцію, що здійснюється й під час мовлення вголос.

Великий давньогрецький філософ Платон визначав мислення як словесно виражену мовчазну промову, підкреслюючи значення внутрішнього мовлення для мислення й, можливо, фактично отожднюючи ці поняття. Відомий вчений-лінгвіст ХІХ століття М. Мюллер у деяких своїх працях досить категорично стверджував, що мовлення і мислення — це ідентичні, однозначні поняття. Пізніше така точка зору була підтримана американським біхевіоризмом, з чого виплило поняття про те, що внутрішнє, беззвучне мовлення є «мовлення мінус звук». Протилежну точку зору на взаємозв'язок процесів мислення й мовлення відстоювали, зокрема, К. Бюлер, О. Кюльпе. Вони заявляли про повну незалежність думки від слова й мови взагалі. Заперечували вони й необхідність для мислення внутрішнього мовлення, тобто мовлення, за визначенням К. Бюлера, у формі «оптичних, акустичних або моторних уявлень слів».

Найважливіше значення в плані наукового дослідження проблеми внутрішнього мовлення мають праці Л.С. Виготського. Внутрішнє мовлення, за

Виготським, особливий вид мовленнєвої діяльності, який має цілком специфічні особливості й знаходиться у складних стосунках з іншими видами мовленнєвої діяльності. Це визначається насамперед функціональним призначенням даного виду мовлення, а саме тим, що «внутрішнє мовлення є мовленням для себе. Зовнішнє мовлення є мовленням для інших».

На основі глибокого і всебічного аналізу зовнішнього та внутрішнього мовлення Л.С. Виготський дійшов висновку, що неправомірно розглядати внутрішнє мовлення як відмінне від зовнішнього лише за ступенем вокалізації. Вони відрізняються за самою своєю природою. «Внутрішнє мовлення не тільки не є тим, що передує зовнішньому мовленню або відтворює його в пам'яті, але протилежне зовнішньому. Зовнішнє мовлення є процесом перетворення думки в слова... Внутрішнє — зворотній за напрямом процес, що йде ззовні всередину, процес перетворення слова в думку» [1, с. 315].

Одночасно з цим Л.С. Виготський заперечував механістичну тотожність мислення й мовлення, підкреслюючи, що мовлення не представляє собою дзеркального відображення думки. Мовлення «не може одягатись на думку, як готова сукня... Думка, перетворюючись в мовлення, перебудовується й видозмінюється. Думка не виражається, але відбувається в слові». Саме внутрішнє мовлення, будучи «живим процесом народження думки в слові», відображає надзвичайну складність взаємин мислення й мовлення, їх суперечливу єдність. Відкидаючи й спрощене, біхевіористичне, й ідеалістичне розуміння внутрішнього мовлення, Л.С. Виготський наполягав на об'єктивному історичному підході до вивчення цієї проблеми. Практичною реалізацією такого підходу стала розроблена Л.С. Виготським теорія походження й розвитку внутрішнього мовлення.

Дослідженням внутрішнього мовлення у фізіологічному плані активно займалися й інші автори. Так, Т.М. Ушакова виділяє в механізмах внутрішнього мовлення три ієрархічно організованих рівня. Ці рівні, на думку автора, чітко «розлучаються» в онтогенезі при оволодінні дитиною мовою. Перший рівень — механізми оперування окремими словами, що позначають зазвичай явища зовнішнього світу. Він реалізує номінативну функцію мови й мовлення. Другий рівень — утворення множинних зв'язків між базовими елементами. Формується так звана вербальна мережа — свого роду матеріалізована лексика мови.

Два названих рівня організації внутрішнього мовлення статичні й стандартні, тоді як людське мовлення динамічне й індивідуальне. Тому вербальна мережа — лише передумова, яка визначає можливість мовленнєвого процесу. Т.М. Ушакова

передбачає існування третього, динамічного, рівня, відповідного за тимчасовими і змістовими характеристиками продуктивному мовленню. Динамічний рівень внутрішнього мовлення з фізіологічної сторони складається зі швидкозмінних активацій окремих вузлів вербальної мережі в їх спеціальних інтеграціях. Кожному вимовленому людиною слову передує активація відповідної структури внутрішнього мовлення, яка потім перекодовується в команди артикулярним органам. Т.М. Ушакова вважає, що одиницею реалізації внутрішнього мовлення є не «квазіслова» (аглутиновані звукосполучення, що складаються з «осколків» слів), а цілі слова, що несуть основне «семантичне навантаження» в мовленнєвій діяльності. Вона позначає їх досить поширеним в психології та педагогіці терміном «ключові слова». Саме ці слова «озвучуються» у внутрішньому мовленні при протіканні мовленнєво-мисленнєвого процесу й на відміну від «квазіслов» досить чітко усвідомлюються суб'єктом мовленнєвої діяльності [5, с. 58–59].

У психолінгвістиці створено кілька наукових концепцій, що визначають специфічні особливості внутрішнього мовлення як виду мовленнєвої діяльності. У вітчизняній психолінгвістиці найбільшого поширення набула теоретична концепція, розроблена О.О. Леонтьєвим спільно з Т.В. Ахутіною наприкінці 1960-х — початку 1970-х рр. Автори даної концепції чітко протиставляють один одному такі поняття, як «власне внутрішнє мовлення» (внутрішнє мовлення в трактуванні Л.С. Виготського), «внутрішнє промовляння» і «внутрішнє програмування мовленнєвого висловлювання». Внутрішнє обговорювання як форма внутрішнього мовлення передбачає наявність прихованої мовленнєво-рухової активності органів артикуляції, що імітує процеси, які відбуваються при зовнішньому мовленні. П.Я. Гальперін визначив це явище як приховане зовнішнє мовлення, або як «зовнішнє мовлення про себе» [2, с. 157]. Внутрішнє обговорювання виникає при виконанні важких завдань, наприклад при вирішенні математичних завдань, при читанні й перекладі іноземних текстів, при запам'ятовуванні й пригадуванні словесного матеріалу, при письмовому викладі думок тощо. Іншими словами, внутрішнє промовляння пов'язане з розумовими процесами, що протікають в розгорнутій, ще не автоматизованій формі.

А.Р. Лурія визначав процес формування мовленнєвого висловлювання як «психологічний шлях від думки через внутрішню схему висловлювання і внутрішнє мовлення до розгорнутого зовнішнього мовлення». Процес сприйняття і розуміння мовленнєвого висловлювання, за А.Р. Лурією, «починається зі сприйняття розгорнутого мовлення співрозмовника й через ряд ступенів переходить до

виділення суттєвої думки, а потім і всього сенсу сприйнятого висловлювання». На етапі внутрішнього мовлення, як вказує А.Р. Лурія, здійснюється постійний контроль за протіканням спливаючих компонентів висловлювання, а в складних випадках – свідомий вибір потрібних компонентів [6, с. 145].

На думку Б.Г. Ананьєва, теоретичні знання з проблеми внутрішнього мовлення необхідно використовувати в логопедичній практиці. Сформованість внутрішнього мовлення дитини – найважливіший критерій оцінки її мовного, інтелектуального й пізнавального розвитку. Формуючи й розвиваючи в дитини навички розгорнутого зовнішнього, в першу чергу, монологічного мовлення, логопед сприяє становленню внутрішнього мовлення, що, в свою чергу, дає потужний поштовх розвитку розумової діяльності. Тому так важливо звертати увагу на формування навичок переказу тексту, навичок складання розгорнутих висловлювань різного виду, спочатку з опорою на наочні або словесні засоби, а потім і самостійно.

На думку Н.І. Жинкіна [3, 4], велику роль у внутрішньому мовленні виконують наочні уявлення й схеми, які попередньо були сформовані за допомогою словесного синтезу, а надалі можуть виступати як економні заступники цих словесних структур. Заміна здійснюється за правилами смислової еквівалентності. Якщо одна словесна або наочна структура може бути прирівняна за значенням до іншої словесної або наочної структури, то в процесі застосування мови можна користуватися будь-якою з них. Таке приведення до еквівалентності може бути названо перекладом. Коли людина говорить або слухає мовлення, у неї швидкоплинно проходять ті чи інші вже раніше сформовані наочні образи й схеми. Ці образи самі по собі не передаються, тому їх необхідно замінити словами. У цьому й полягає, коротко кажучи, процес розуміння.

Як же відбувається планування в усному мовленні? Уявімо собі, що ми виголосили кілька про-

позицій і продовжуємо розповідь далі. Питається: чи зберігаються ці пропозиції в нашій пам'яті й у якому вигляді? Ясно, що вони не можуть зберігатися в повному складі всіх слів. Якби ми почали нашу розповідь знову, навряд чи вона була б повторена буквально. Разом з тим ми, звичайно, пам'ятаємо початок оповідання. Слід допустити, що вимовлені раніше слова перетворені в якісь інші знаки. Це код внутрішнього мовлення. У ньому велику роль відіграють зорові уявлення й різноманітні схеми.

У такому ж коді відбувається й планування продовження нашої розповіді. У внутрішньому мовленні плануються смислові віхи розвитку розповіді з урахуванням усього сказаного до цього. Саме тому попереднє планування не може регулювати конструкцію мовлення, здійснювану в процесі самого планування. У письмовому мовленні, якщо в ході розвитку сюжету зустрічається необхідність відступити від задуманого плану, це робиться легко шляхом зміни початку. В усній же промові сказаного повернути не можна, тому доводиться перебудувати все викладене на ходу. Таким чином, попередній план, хоча і полегшує підготовку майбутньої промови, вирішує тільки половину справи. Інша половина повинна бути здійснена шляхом формування спеціальної здібності перебудувати текст на ходу з урахуванням реакції слухачів на першу частину розповіді. Уявлення Жинкіна про внутрішнє мовлення людини стало основним у розробці проблематики мовленнєвої діяльності – воно на багато років уперед визначило мовленнєвий процес, опосередкований мотивом і метою, як мовленнєву діяльність зі складаними внутрішньомовленнєвими кодовими переходами.

Висновки. У психологічних дослідженнях було встановлено, що внутрішнє мовлення насправді перебуває у складних відносинах з мовленням. Колишнє уявлення, що розвивалося в американській психології, про те, що внутрішнє мовлення – це те ж зовнішнє мовлення мінус звук, в даний час ніким не підтримується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Выготский Л. С.** Мышление и речь // Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский. – М., 1982. – Т. 2.
2. **Гальперин П. Я.** К вопросу о внутренней речи / П. Я. Гальперин // Доклады АПН РСФСР. – М., 1957. – Вып. 4.
3. **Жинкин Н. И.** Механизмы речи / Н. И. Жинкин. – М. : АПН РСФСР, 1958. – 378 с.
4. **Жинкин Н. И.** О кодовых переходах во внутренней речи / Н. И. Жинкин // Вопросы языкознания. – 1964. – № 6.
5. **Ковшиков В. А.** Психолінгвістика. Теория речевой деятельности / В. А. Ковшиков, В. П. Глухов. – М. : АСТ, 2007. – 318 с.
6. **Лурія А. Р.** Язык и сознание / А. Р. Лурія ; [под редакцией Е. Д. Хомской]. – М. : Изд-во Моск. университета, 1979. – 320 с.

REFERENCES

1. **Vygotskiy L. S.** Mishlenie i rech [Thinking and speech] // *Sobr. soch.:* v 6 t.– M., 1982. – T. 2.
2. **Galperin P. Y.** K voprosu o vnutrenney rechi [To the question of internal speech] // *Doklady APN RSFSR.* – M., 1957. – Vyp. 4.
3. **Zhinkin N. I.** Mehanizmi rechi [Mechanisms of speech]. – M.: APN RSFSR, 1958. – 378 s.
4. **Zhinkin N. I.** O kodovih perehodah vo vnutrenney rechi [On the code of passing to internal speech] // *Voprosyi yazykoznavniya.* – 1964. – № 6.
5. **Kovshikov V. A., Gluhov V. P.** Psiholingvistika. Teoriya rechevoy deyatelnosti [Psycholinguistics. Theory of speech activity]. – M.: AST, 2007. – 318 s.
6. **Lurija A. R.** Jazyk i soznanie [Language and consciousness] / [pod redakciej E.D. Homskoj]. – M.: Izd-vo Mosk. universiteta, 1979. – 320 s.

Looks of home psychologists to internal speech.

Nurtaeva Y. O., Postgraduate of Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University, 30 Suhomlinskiy St., Pereyaslav-Khmelnytskyi, Kyiv area, 08400, Ukraine, e-mail: nurtaeva_j@ukr.net

A major value in the plan of scientific research of problem of internal speech is observed in works of L. Vigotskiy. He came to the conclusion that it is illegal to examine internal speech as different from external only after the degree of vocalization. They differ in nature.

After A. Lurija on the stage of internal speech, permanent control comes true after flowing of pop-up components of expression, and in difficult cases is a conscious choice of necessary components.

In opinion of B. Ananyev the formation of internal speech of a child is a major criterion of estimation of his language, intellectual and cognitive development. Forming and developing skills of the unfolded external, first of all monologue broadcasting for a child, a speech therapist assists becoming of the internal broadcasting that in turn gives a powerful push to development of intellection.

The idea of N. Zhinkin about internal speech of a man became the basis in development of range of problems of speech activity in far years defined forward a speech process mediated by reason and aim, as speech activity with well-knit inwardly speech code transitions.

It was set in psychological researches that internal speech in actual fact is in difficult relationships with speech. Old presentation that developed in American psychology that internal speech is the same external speech minus a sound, presently nobody is on the defensive.

Keywords: inner speech, speech activity, speech.

Нуртаєва Ю. О. Взгляды отечественных психологов и психолінгвістів на внутрішню мову.

В статті розглядаються погляди відомих вітчизняних психологів і психолінгвістів на розвиток внутрішньої мови, еволюція їх поглядів, своєобразие внутрішньої мови людини як основи мовної діяльності.

Ключевые слова: внутрішня мову, мовна діяльність, мову.